

Іван Куций

доктор історичних наук, професор, кафедра історії України,
археології та спеціальних галузей історичної науки,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, Україна),
kutsyy@ukr.net

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ПОСІБНИК З АКАДЕМІЧНИМ ЗМІСТОМ

**Рецензія на книгу: Яремчук В. П. Українська історіографія:
суспільно-політична історія: посібник. Острог: Видавництво
Національного університету “Острозька академія”, 2017. 288 с.**

У середовищі дослідників та викладачів української історіографії тривалий час відчувався брак сучасних синтетично-узагальнюючих праць та навчально-методичних посібників із вказаного профілю. На сьогодні ця проблема вже не стоїть настільки гостро, проте визріло питання більш поглибленого студіювання окремих аспектів українського історіографічного процесу. Вирішення одного з таких завдань – розгляд українського історіографічного процесу у суспільно-політичному та націотворчому контекстах – пропонує нам посібник-монографія Віталія Яремчука “Українська історіографія: суспільно-політична історія”. Насамперед відзначимо, що автор цієї праці – добре знаний та авторитетний в українському історіографічному співтоваристві дослідник української історичної думки. До того ж він є викладачем дисциплін історіографічного профілю у Національному університеті “Острозька академія”. Поєднання Віталієм Яремчуком вагомого власного дослідницького доробку з тривалим викладацько-дидактичним досвідом у цій же царині надає рецензованій праці наукової значущості. Наявні ж на сьогодні історіографічні праці-синтези чи посібники Ярослава Калакури, Ірини Колесник, Костянтина Кондратюка, Віталія Масненка та ін. аж ніяк не применшують науково-теоретичної та дидактично-прикладної значущості посібника-монографії Віталія Яремчука. Автор жанрово позначив свою працю як посібник. Проте, на наш погляд, вагомий інноваційний авторсько-

дослідницький компонент (особливо стосовно історіописання радянської та сучасної епох) дає підстави вважати її також монографічною студією. Успішно використовувати її зможуть не тільки студенти чи магістранти – багато цінних авторських рефлексій із неї будуть цитуватись і у фахових наукових дискусіях.

Хронологічно автор охопив український історіографічний процес “академічної доби” (від кінця XVIII ст. до нинішнього часу). Ця доба термінологічно частіше окреслюється науковцями як модерна. Проте таке формулювання у праці Віталія Яремчука є цілком вмотивованим, адже він аргументовано простежив тривалий та суперечливий процес трансформації публіцистичного чи популяризаторсько-белетристичного історіописання у самостійну науково-дослідницьку галузь із академічним статусом. Водночас автор не оминув увагою неодноразові факти руху української історичної думки і в зворотному напрямі.

Перший розділ рецензованої праці (“Чому і як утверджувалася національна історія”) присвячений розгляду суспільно-політичних контекстів українського історіографічного процесу від кінця XVIII ст. (від появи “Історії Русів”) до завершення національно-визвольних змагань на початку 1920-х рр. Хоча ця епоха і не перебуває у головному фокусі дослідницьких зацікавлень Віталія Яремчука, проте це не завадило йому запропонувати самобутню авторську інтерпретацію процесу становлення та утвердження української історіографії як самостійної наукової галузі. При цьому у праці повноцінно враховано наукові напрацювання попередників, які вивчали українську історіографію цієї доби.

Другий розділ посібника-монографії “У тіні серпа і молота: історія в радянській Україні” містить аргументований виклад авторської концепції розвитку історичної науки у радянській епосі. Наукової цінності цьому розділу надає та обставина, що Віталій Яремчук є провідним дослідником української історіографії саме стосовно цієї доби. Відтак даний розділ пропонує переважно власне авторську візію розвитку історіографії радянського періоду. Крім узагальнююче-синтетичних міркувань

розділ насичений численними прикладами нелегкого і курйозного підрадянського історіографічного буття, що надає авторському викладу солідну фактуальну аргументацію, а читачам забезпечує цікавий текст. Якщо зіставити рецензовану працю з попередньою його фундаментальною монографією (Яремчук Віталій. *Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби*. Острог: Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2009. 526 с.), то вона хронологічно і проблемно охоплює вже увесь радянський період. Крім того у ній розвиток української історіографії радянської доби органічно вписаний у цілісний український історіографічний процес.

Третій розділ рецензованої праці “Сила і слабкість української історіографії у некомуністичному світі” присвячений розгляду діаспорно-еміграційного сегменту української історичної думки та українській історіографії на західноукраїнських землях міжвоєнного періоду. Варто відзначити неупереджені оцінки Віталієм Яремчуком наукового рівня та суспільної значущості української діаспорної історіографії. У цьому розділі привертає увагу та обставина, що автор пропорційно мало місця (усього 10 сторінок тексту) відвів викладу українського історіографічного процесу на західноукраїнських “історіографічних анклавів” міжвоєнної доби. Така ситуація є, на наш погляд, цілком вмотивованою: йдеться не про недооцінку Віталієм Яремчуком ролі західноукраїнських істориків, а про недостатню вивченість західноукраїнських регіонально-анклавних фрагментів українського історіографічного процесу. Підкреслимо, що саме цим аспектом рецензована праця вигідно вирізняється: автор, долаючи недостатній рівень наукового вивчення цього комплексу проблем в українській науці, всіляко намагався як найповніше проілюструвати регіональну специфіку українського історіографічного процесу.

Четвертий розділ підручника-монографії “Історики й історія в незалежній Україні” присвячено аналізу соціокультурних аспектів сучасної історіографічної ситуації в Україні. У ньому особливий інтерес викликає аналіз Віталієм Яремчуком дискусій (хоча цю ситуацію доречніше окреслювати радше як два паралельні монологи, а не повноцінні дискусії) між двома

умовними напрямками сучасної української науково-історичної думки: “традиціоналістами” та “ревізіоністами”. У цих “дискусіях” зазвичай чуто голоси радикальних апологетів одного з вищевказаних напрямів. Віталій Яремчук же запропонував нам достатньо незаангажований та збалансований аналіз цієї історіографічної ситуації (радіше з позиції “з боку”). Варто відзначити його виваженість та неупередженість в оцінках переваг та недоліків представників обидвох дискурсів. Загалом окреслюючи власну дослідницьку позицію як прихильника національної історії, Віталій Яремчук цілком свідомий деяких її недоліків, які з більшим чи меншим успіхом долаються останніми роками. Так, її перспективи він вбачає у перетворенні “з етноцентричної телеологічної історії українського етносу на відкриту поліетнічну історію української політичної нації і переорієнтації на ширші тематичні та просторові контексти” (с. 270). На протигагу радикальним заявам та вимогам ревізіоністів він пропонує українську національну історію “не пересувати в інтелектуальне гетто”, а натомість звільнити її від обмежень “історіографічного націоналізму” й кооптувати в неї корисні категорії та емпірику її “конкурентів” (с. 267). Як бачимо, будучи прихильником національного історіописання, Віталій Яремчук водночас пропонує критичний перегляд деяких його засад.

Загалом рецензована праця підтверджує наукову репутацію Віталія Яремчука як методологічно грамотного й виваженого історика-науковця, не схильного до крайнощів у теоретичних дискусіях. Так, з одного боку, він проявив відкритість до сприйняття та глибоку обізнаність у сучасних теоретико-методологічних віяннях історіографії, а з іншого – не втягнувся у безконечну й часто невмотивовану гонитву за “інноваційністю” та бездумним копіюванням/декларуванням західних дослідницьких практик. В такий спосіб Віталій Яремчук належним чином поцінував наукові надбання попередніх генерацій істориків й водночас збалансовано поєднав їх із сучасними тенденціями. Про теоретичну (а ще більше психологічну) незакомплексованість автора праці виразно свідчить його “перепрошення” у примітках перед радикальними критиками наукової правомір-

ності категорій “правда” чи “істина”. Обстоюючи методологічну легітимність цих понять, Віталій Яремчук влучно іронізує: він “до таких глибин мислення поки що не дійшов”, а тому продовжує вважати пошук правди (істини) пріоритетним завданням історичної науки (с. 261). Як бачимо, рецензований автор цілком вільний від психоментального комплексу української “історіографічної меншовартості”: він не вбачає головним завданням української історіографії рухатись тільки курсом “навздогінної постмодернізації”.

Не можемо не відзначити самотність та оригінальність стилю наукового викладу Віталія Яремчука, про що свідчить, зокрема, і зацитований вище фрагмент. Так, з одного боку, він цілком вирвався за межі типової зашкарубло-шаблонної стилістики нашого традиційного історіописання. А з іншого – не спокусився на безсистемне та невмотивоване артикулювання новомодними неологізмами, як це часто спостерігаємо у молодшої генерації українських істориків, котрі прагнуть видаватися “сучасними” лише за рахунок термінологічної “інноваційності”. Рецензований текст наповнений численними вдало підібраними образними зворотами, порівняннями, метафорами тощо, які, не знецінюючи науково-популярного стилю викладу, дарують читачеві нагоду читати самотню історичну працю, котра аж ніяк не нагадує сухий типово підручниковий виклад. Тому вважаємо, що рецензована праця Віталія Яремчука слугуватиме хорошим взірцем сучасного, цікавого, читабельного, колоритного, а головне – науково-вмотивованого стилю історичного тексту.

У сенсі дискусійного обговорення нашу увагу привернув підрозділ 1.1 рецензованої праці під промовистою назвою “Європейський політичний та інтелектуальний контексти”, в якому аргументовано висвітлено впливи модерного націотворення та романтизму на українське історіописання. Оскільки це є власне перший підрозділ, то у невідготовленого читача (наприклад, у студента) може сформуватися уявлення про західноєвропейські впливи як основну і єдину передумову появи модерної української історіографії. Звідси праця здатна зміцнити популярний стереотип-ідеологему, що в нас (у тому числі й у галузі історіописання) “все як у Європі”. Ключова думка про соціально-

станові устремління козацько-старшинської еліти до історичної легітимізації як один із головних стимулів утвердження історіографії губиться десь у глибині наступного підрозділу (с. 39). На користь того, що сучасним дослідникам недоцільно повністю “євроінтегрувати” український історіографічний процес ХІХ ст. свідчить і той факт, що у ньому просвітницькі та романтичні впливи часто парадоксальним чином поєднувались, у той час як у Західній Європі вони поставали радше антитезою один одному.

Також у рецензованій праці автор лише принагідно згадує тезу про козацький міф ранньомодерного барокового історіописання як “стартовий майданчик” для модерної української історіографічної традиції (с. 44). Зрозуміло, що козацько-барокове літописання та просвітницьке історіописання ХVІІ–ХVІІІ ст. не входили до окресленої автором проблематики. Тому, щоб у читача не утвердилось переконання, що інтелектуально-змістова складова модерної української історіографії була продуктом виключно “довгого ХІХ століття”, у праці вартувало подати чіткіші відсилки до цих джерельних витоків української історичної думки.

У цілому вважаємо, що з появою посібника-монографії Віталія Яремчука “Українська історіографія: суспільно-політична історія” не тільки українська історіографічна дидактика поповнилась ще одним високофаховим навчальним посібником, а й українська історіографія як спеціальна науково-історична галузь збагатилась довершеним, оригінальним і високопрофесійним науковим синтезом. З упевненістю можемо стверджувати, що вихід із друку цієї праці не буде чисто механічним збільшенням наявного наукового та навчально-методичного доробку на одну бібліографічну позицію: ця праця стане переходом на ще один – якісно вищий – щабель у аналітико-синтетичному осмисленні українського історіографічного процесу.

Ivan Kutsyi

Doctor of Historical sciences (Dr. hab. in History),
Professor, Department of history of Ukraine,
archeology and special branch of Historical Science,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk national pedagogical university
(Ternopil, Ukraine) kutsyy@ukr.net

**THE HISTORIOGRAPHIC SCHOOLBOOK WITH THE
ACADEMIC CONTENT**

**Review of the book: Yaremchuk V. P. Ukrainian historiography: socio-
political history. Ostrog: Publishing House of the National University
of Ostroh Academy, 2017. 288 p.**